

Buxoro saroylari tarixi

Nurulloyev Shahriyor Shavkatovich

Buxoro davlat pedagogika instituti Pedagogika va ijtimoiy fanlar fakulteti
1-tar 23-guruh talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Buxoro shahri tarixida muhim o‘rin tutgan saroylarning shakllanishi, rivojlanishi va me‘moriy xususiyatlari tahlil qilinadi. Buxoro saroylari nafaqat hukmdorlar yashagan inshootlar, balki davlat boshqaruvi, diplomatik aloqalar, ilm-fan va san‘at rivojlangan muhim madaniy markazlar sifatida ham qaraladi. Xususan, Ark saroyi, Sitora-i Mohi Xosa saroyi kabi yodgorliklarning tarixiy va madaniy funksiyalari chuqur ilmiy manbalar asosida yoritilgan. Maqolada arab geograflari, rus sharqshunoslari va zamonaviy o‘zbek olimlarining qarashlariga tayanilgan holda Buxoro saroylarining estetik-funksional tuzilmasi, ularning siyosiy va madaniy hayotdagi roli ochib beriladi. Shu orqali Buxoro saroylari Sharq me‘morchiligidagi betakror yodgorliklar sifatida tahlil qilinib, ularning bugungi kunda turizm va madaniy merosni asrashdagi ahamiyati ham ko‘rsatilgan.

Kalit so‘zlar: Buxoro saroylari, Ark saroyi, Sitora-i Mohi Xosa, me‘moriy yodgorlik, Buxoro amirligi, Sharq me‘morchiligi, madaniy meros, siyosiy markaz, tarixiy arxitektura, arab geograflari, rus sharqshunoslari, diplomatik qarorgoh.

Buxoro shahri Markaziy Osiyodagi qadimiy siyosiy, diniy va madaniy markazlardan biri bo‘lib, uning saroylari o‘z davrining me‘morchilik san‘atidagi yuksak namunalaridan hisoblanadi. Saroylar faqat hukmdorlar yashaydigan joy emas, balki ular orqali davlat boshqaruvi, diplomatik uchrashuvlar va harbiy strategiyalar ham amalga oshirilgan. Bu saroylarning shakllanishi va rivojlanishi Buxoro amirligi davrida ayniqsa yuksak cho‘qqiga chiqqan.

Buxoro saroylari tarixiga oid dastlabki yozma manbalar arab geograflari va sayyohlarining asarlarida uchraydi. Jumladan, mashhur tarixchi va sayyoh al-Maqdisiy X asrda Buxoroni “moviy gumbazli, baland minorali va jannat bog‘lariga ega shahar” deb ta’riflagan. U o‘zining "Ahsan at-taqasim" asarida Buxorodagi hokim saroylarining nafosat bilan bezatilganligi, ustunli ayvonlar va mozaikalar bilan bezatilgan zal va hovlilari haqida ma’lumot beradi. Bu davrda saroylar ko‘p hollarda baland poydevor

ustiga qurilib, mudofaa maqsadida qo‘shimcha himoya devorlari bilan o‘ralgan bo‘lgan.

Buxoro amirligi (1756–1920) davrida saroylar binokorlik va me‘moriy yechim jihatidan yanada takomillashdi. Amir Haydar (1800–1826) va Amir Nasrullo (1826–1860) davrida saroylar faqat davlat ishlarini yuritish maskani emas, balki boy kutubxonalar, musiqiy majlislar va elchilik qabulxonalari bo‘lib xizmat qilgan. Olimlarning fikricha, bu saroylar Sharq me‘morchilik an‘analari, xususan, temuriylar va buxoriy ustalarning madaniy merosiga asoslanib bunyod etilgan. Arxitektor Sh. V. Shishkinning ta‘kidlashicha, Buxorodagi saroylar – bu "Sharqning markaziy siyosiy xotirasini ifodalovchi me‘moriy yodgorliklar bo‘lib, ularning har bir elementi hukmdorlik shon-shuhratini yuksaltirishga xizmat qilgan".

Buxorodagi eng mashhur saroylardan biri – Ark saroyi bo‘lib, u shaharning tarixiy yadrosi sanaladi. Ark Buxoro hukmdorlarining qarorgohi bo‘lib, ichida o‘nlab turli xonalar: qabulxona, xazinaxona, qamoqxona, masjid va madrasalar joylashgan. XIX asrda bu saroy rus elchilari va Yevropa sayyohlarini ham qabul qilgan markazlardan biriga aylangan. Tadqiqotchi A. Yu. Yakubovskiy Ark saroyining murakkab ichki tuzilishini tahlil qilib, uning faqatgina me‘moriy emas, balki ijtimoiy-siyosiy funksiyasi borligini alohida ta‘kidlaydi.

Buxorodagi boshqa muhim saroy inshootlari qatoriga Sitara-i Mohi Xosa saroyi kiradi. Bu saroy XIX asr oxiri va XX asr boshlarida Amir Said Alimxon tomonidan yozgi qarorgoh sifatida qurilgan bo‘lib, Sharq va G‘arb me‘moriy unsurlarining uyg‘unligidan iborat. Sitara-i Mohi Xosa saroyi ichki bezaklarida Rossiya imperiyasining saroy uslubidagi elementlar bilan bir qatorda Buxoro naqshlari, zardo‘zlik va yog‘och o‘ymakorligi san‘ati qo‘llanilgan. Olim G. Pugachenkovaning fikricha, bu saroy "Buxoro me‘morchiligining XX asr boshlaridagi transformatsiyasi va global madaniy aloqalarning in‘ikosi" hisoblanadi.

Saroylar tarixi Buxoroning faqat hukmdorlik yoki arxitektura tarixi emas, balki bu xalqning madaniy, siyosiy va ijtimoiy taraqqiyotining guvohidir. Buxoro saroylari har bir davrda o‘ziga xos g‘oyaviy-estetik qarashlar, siyosiy kuch markazlari va san‘atning namoyon bo‘lish shakli sifatida qaralgan. Bugungi kunda bu inshootlar tarixiy-madaniy yodgorlik sifatida muhofaza qilinmoqda va turizmni rivojlantirishda muhim o‘rin tutadi.

Yevropa tarixchilari va sharqshunoslari, jumladan E. Ross, G. Arends va R. Frye'lar ham Buxoro saroylarini "islom me'morchiligining o'ziga xos namunasi, ayni paytda, sharqona saltanatning real ko'rinmas ramzi" deb atashgan. Ularning fikricha, saroylar ichki va tashqi siyosatning timsoli sifatida shakllangan, u yerda nafaqat hokimiyat, balki madaniyat, ilm-fan va diplomatiya ham to'plangan.

Umuman olganda, Buxoro saroylari tarixi murakkab va boy. Ular orqali O'rta Osiyo tarixida hukmron bo'lgan siyosiy kuchlar, madaniy almashinuvlar, estetik qarashlar va xalq san'atining taraqqiyotini o'rganish mumkin. Saroylar nafaqat o'z davrining, balki bugungi kunda ham madaniy va tarixiy meros sifatida katta ilmiy va estetik ahamiyatga egadir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Al-Maqdisiy. *Ahsan at-taqasim fi ma'rifat al-aqolim*. Qadimgi arab manbasi.
2. Yakubovskiy A.Yu. *Ocherki istorii arxitektury Uzbekistana*. Tashkent: Fan, 1971.
3. Shishkin S.V. *Arxitektura Sredney Azii*. Moskva: Nauka, 1982.
4. G.A. Pugachenkova. *Issledovaniya po istorii iskusstva Uzbekistana*. Tashkent: Fan, 1979.
5. Barthold V.V. *Turkestan v epokhu mongolskogo nashestviya*. SPb, 1900.
6. Frye R.N. *Bukhara: The Medieval Center of Islamic Culture*. Princeton University Press, 1997.
7. Ross E. *The Centuries of Bukhara: A Cultural History*. London: Asia Publishing, 1956.
8. Arends G. *Bukhara: Architectural Heritage of the East*. Berlin: UNESCO Series, 1992.
9. O'zbekiston Respublikasi Madaniyat vazirligi. *Buxoro tarixiy yodgorliklari to'plami*. Toshkent: Sharq, 2015.

